

6

Begroting Klimaat en Groene Groei 2025

Begroting Klimaat en Groene Groei 2025

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:
- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaat van het Ministerie van Klimaat en Groene Groei (XXIII) voor het jaar 2025 (36600-XXIII).**

De voorzitter:

We gaan verder met de behandeling van de begroting van Klimaat en Groene Groei.

De algemene beraadslaging wordt hervat.

De voorzitter:

We hebben zes sprekers gehad van de zijde van de Kamer. Nummer zeven is mevrouw Beckerman. Zij gaat het woord voeren namens de Socialistische Partij.

Mevrouw **Beckerman** (SP):

Goedemiddag. Klimaatbeleid zal rechtvaardig zijn of dat zal het niet zijn. Al lange tijd pleit mijn partij voor klimaat-rechtvaardigheid. We willen geen klimaatbeleid waarbij een eco-elite kan profiteren van dikke subsidies om groen te doen terwijl zij neerkijken op wie rood staat en de alsmaar oplopende grijze energierekening niet kan betalen. We willen geen klimaatbeleid waarmee we een spoor van vernieling achterlaten in armere delen van de wereld terwijl we onszelf op de borst kloppen. Klimaatbeleid faalt als de overheid het over de schutting gooit van individuele huishoudens. Klimaatbeleid faalt als de overheid eerst zegt "neem maar zonnepanelen", en als je ze net hebt liggen, zegt "grapje, we gaan toch niet betalen". Klimaatbeleid faalt als je huishoudens opzadelt met hoge kosten voor klimaatmaatregelen, maar vervolgens als overheid je eigen kas en die van Shell & co spekt met grijze keuzes, zoals oliewinning bij Schoonebeek of gaswinning uit kleine velden. Klimaatbeleid faalt als het kabinet weet dat het de doelen niet zal halen, maar de kop in het zand steekt en hoopt er met wensdenken toch te komen. SP komt daarom bij deze begroting met een alternatieve klimaatbegroting, die helemaal betaalbaar is binnen deze begroting door andere keuzes te maken. We hebben zeven amendementen ingediend die ervoor zorgen dat mensen er met klimaatbeleid daadwerkelijk op vooruitgaan.

Eén. Verduurzaam de slechtste woningen. Wij kiezen voor 300 miljoen extra om de huurwoningen met de slechtste energielabels sneller te verduurzamen. Juist hier wonen veel van de mensen die hun energierekening niet kunnen betalen. We zouden ons echt kapot moeten schamen dat zo veel mensen in een doorwaaiwoning zitten, in de kou, maar wel met een torenhoge energierekening. Het aantal huishoudens dat de energierekening niet meer kan betalen, steeg vorig jaar met 70.000 tot bijna 400.000. Maar wat doet dit kabinet? Dat laat de energierekeningen van huishoudens verder oplopen. De volgende verhoging van de energierekening komt met ETS2. Huishoudens gaan in 2030 ongeveer €185 meer betalen. Juist de mensen die de energierekening

nu al niet kunnen betalen, krijgen dan een nog groter probleem. Wat gaat de overheid doen met de miljarden die ze hiervoor krijgt? Maar een ienie-ienie-ieniemiini beetje komt via Europa terug naar de verduurzaming van woningen. De rest gaat rechtstreeks naar de staatskas. Dat is toch niet uit te leggen? Waarom zouden we niet kiezen voor een progressieve energiebelasting voor huishoudens en de opbrengsten van ETS2 besteden aan onder andere het verbeteren van woningen?

Twee. Wij kiezen voor 350 miljoen om in elke gemeente FIXbrigades te ondersteunen. Zij doen fantastisch werk door bij bewoners thuis te zorgen dat er kleine maatregelen worden genomen om de energierekening te verlagen.

Drie en vier. Wij kiezen voor goedkoper ov. De meest duurzame manier van vervoer wordt steeds minder betaalbaar en is vaak ook nog eens niet betrouwbaar genoeg. Daarom hebben we hierover twee amendementen: 153 miljoen om de prijsstijging van treinkaartjes helemaal te stoppen en 400 miljoen om de btw op ov af te schaffen.

Vijf: regionale energievoorziening. Wij kiezen voor 500 miljoen om gemeenten en provincies te ondersteunen met het oprichten van eigen energievoorzieningen. Het is echt een drama hoe de uitrol van warmtenetten huishoudens nu op hoge kosten jaagt. Het draagvlak wordt compleet vernacheld als mensen zich scheel betalen voor groene dromen. Het verpatsen van energiebedrijven was een kardinale fout. Wij kiezen ervoor om energie en warmte weer publiek te gaan regelen, zodat huishoudens betaalbare energie en warmte hebben.

Zes: groene banen. Wij kiezen voor 200 miljoen om werkers in de fossiele sector die hun baan dreigen te verliezen, te steunen. Eerder zorgden we voor een kolenfonds voor de werknemers uit de kolenketen. Regel het nu goed voor de hele fossiele sector.

Tot slot, zeven: Groningen. Wij kiezen voor 1,7 miljard om te zorgen dat de ongelijkheid tussen gasgedupeerden wordt aangepakt. Decennialang stookte Groningen Nederland warm. Nog steeds wachten geen duizenden, maar tienduizenden gedupeerden. Wat doet de overheid? Ze helpt de eerste wel, de tweede een beetje en de derde niet. Er ligt al lange tijd een oplossing klaar, namelijk het rapport-Van Geel. Legt het kabinet dit plan, het rapport-Van Geel, nou in een la of gaat het eindelijk doen wat het beloofde, namelijk de ereschuld aan Groningen inlossen? Bij dit amendement en bij die oplossing hoort wat ons betreft ook geen extra winning in Warffum. Wat ons betreft zegt het kabinet deze week nog nee tegen nieuwe winning onder de Waddenzee.

Voorzitter. Zeven amendementen. Zeven voorstellen die betaalbaar zijn binnen deze begroting. Zeven voorstellen waarmee we ervoor zorgen dat huishoudens met een laag en gemiddeld inkomen daadwerkelijk gaan profiteren van klimaatbeleid. Zeven voorstellen die betaalbaar zijn door 3,7 miljard van kernenergie niet uit te geven aan wensdenken, maar aan klimaatwinst, een lagere energierekening voor lage en middeninkomens en een betere woning.

Dank u wel.

De voorzitter:

Hartelijk dank voor uw inbreng. De heer Vermeer gaat nu spreken namens BBB. Gaat uw gang.

De heer Vermeer (BBB):

Dank u wel, voorzitter. Voor BBB staat centraal dat klimaatbeleid realistisch, uitvoerbaar en in het belang van burgers, boeren en ondernemers is. De Klimaat- en Energieverkenning 2024 en de Klimaatnota brengen BBB tot een belangrijke conclusie: een pas op de plaats is wat ons betreft nodig. BBB staat achter de klimaatdoelen, maar het wordt steeds duidelijker dat de huidige aanpak niet werkt. De rode lampjes op het dashboard van ons klimaatbeleid branden fel, en als er rode lampjes branden op je dashboard, is het tijd voor een pitstop in plaats van extra gas geven. Wat BBB betreft moeten we realistisch blijven. Het behalen van klimaatdoelen is een marathon en geen sprint. We moeten inzetten op structurele langetermijnoplossingen die haalbaar en betaalbaar zijn voor iedereen, voor boeren, burgers en ondernemers. Het huidige beleid legt te veel druk op kortetermijndoelen en negeert de obstakels in de uitvoering.

BBB staat ook voor een pragmatische aanpak, een aanpak die werkt voor het milieu, maar ook voor de samenleving. Wij geloven in kernenergie, in waterstof, groen, blauw en soms grijs, en in een betrouwbare energievoorziening zonder nieuwe windmolens op land. Wij willen voorkomen dat bedrijven worden weggejaagd door een onnodige lastenverhoging. Wij willen een speelveld dat eerlijk blijft, zowel voor burgers als voor ondernemers.

Voorzitter. We moeten koers houden, maar de koers ook corrigeren waar nodig. Alleen dan kunnen we klimaatbeleid voeren dat ook op de lange termijn werkt, want wie rood staat, kan niet groen doen. In het hoofdlijnenakkoord hebben we duidelijke stappen gezet om te zorgen dat we de uitdagingen van vandaag aanpakken, terwijl we ook vooruitkijken naar een duurzame toekomst, die niet blijft hangen bij de eerste vier letters, "duur".

Ik wil er een aantal kernpunten uitlichten en heb daar ook wat vragen bij. Realistisch klimaatbeleid. BBB heeft er mede voor gezorgd dat het klimaatbeleid in het hoofdlijnenakkoord realistischer geworden is. We hebben duidelijke afspraken gemaakt over investeringen in de juiste technologieën, zoals kernenergie en waterstof, en concrete stappen gezet om knelpunten als netcapaciteit op te pakken. Hoe zorgt de minister ervoor dat de plannen uit deze begroting niet alleen ambitieus, maar ook uitvoerbaar zijn, zonder dat dit leidt tot onevenredige lasten voor burgers en bedrijven? Daar hebben we het net in een interruptiedebat ook al over gehad, met name op het gebied van netwerkcosten.

Dan windmolens op land. Er zijn Nederlanders die letterlijk ziek worden van windturbines. Dat zijn mensen zoals Riane en Bart uit Oosterhout, die zes windmolens op 264 meter van hun woning hebben staan. "Ons woongenot is naar de knoppen", zeggen zij over het geluid dat zij dag en nacht horen. Deze mensen staan voor ons symbool voor de duizenden burgers in dit land die dezelfde overlast ervaren of die daar voor de toekomst bang voor zijn. Vorige week mocht ik het alarmerende rapport Het Windmolendrama ontvangen, met de heldere ondertitel: Hoe de uitrol van de industriële windturbines een nieuwe toeslagenaffaire dreigt te worden. Ik zal enkele conclusies uit het rapport noemen.

Burgers worden in het besluitvormingsproces structureel uitgesloten en omwonenden ervaren ernstige gezondheids-effecten van windturbines. Burgers krijgen ook onvoldoende bescherming van wetgeving, bijvoorbeeld in de grensstreek, waar precies op de grens grote windmolens geplaatst worden, zonder overleg met de Nederlandse overheid. Het internationale verdrag van Espoo staat dit niet toe. Ik zal daar in de tweede termijn ook een motie over indienen. Er zijn grote problemen met milieueffectrapportages. Over dit rapport hebben wij Kamervragen gesteld, maar toch wilde ik dit hier nog even benoemen, want BBB heeft zich altijd uitgesproken tegen de bouw van nieuwe windmolens op land. Dit staat dankzij onze inzet ook in het hoofdlijnenakkoord en in het regeerprogramma.

BBB kiest voor alternatieven, zoals kernenergie, die op de lange termijn veel duurzamer en betrouwbaarder is. Het akkoord geeft aan dat het beleid haalbaar, uitvoerbaar en gericht op draagvlak in de samenleving moet zijn. Ik vraag de minister dan ook hoe in dat kader in de RED, de nieuwe regelgeving, de belangen van omwonenden beter worden beschermd bij windmolenprojecten.

Hoe gaat het kabinet om met de uitspraken van het Europese Hof die vergunningen voor windturbines onrechtmatig verklaarden? Welke maatregelen gaat de minister nemen om gezondheidsrisico's door laagfrequent geluid te onderzoeken en te beperken? Dat is namelijk nog niet eens onderzocht. Hoe rechtvaardigt de minister de kosten die door de opwekking van windenergie aan burgers worden doorberekend via de netwerkcosten?

De BBB heeft in het hoofdlijnenakkoord ook stevig ingezet op het aanpakken van de knelpunten rond netcapaciteit, en dat is broodnodig. Bedrijven willen verduurzamen maar worden belemmerd door een overbelast elektriciteitsnet. Voorbeelden als Gulpener, dat fossielvrij bier wil bouwen, en de producent van Red Band en Venco, die CO₂-neutraal snoep wil maken, laten zien dat de industrie wel wil, maar de capaciteit van het net onvoldoende is.

Hoe wordt de prioriteit voor bedrijven die nu CO₂-reductie kunnen realiseren gegarandeerd, vraag ik aan de minister, zeker omdat we gezien de KEV alle zeilen bij moeten zetten om onze doelen te halen. Kan de minister aangeven wanneer deze bedrijven nieuwe netaansluitingen mogen verwachten, zodat zij hun plannen kunnen voortzetten?

Dan subgrids. In het kader van de energietransitie kunnen we veel leren van het gebruik van zogenaamde "subgrids", zoals die worden toegepast in Oekraïne. Dat zijn kleinere elektriciteitsnetwerken. Door de impact van de oorlog op het elektriciteitsnetwerk zien we dat ze niet alleen relevant zijn voor duurzaamheid, maar ook voor het waarborgen van energiesoevereiniteit en veerkracht in tijden van crisis. Is de minister dit met BBB eens en is zij bereid om te kijken wat wij daar in Nederland mee kunnen doen?

Voorzitter. Tot slot batterijen en energietoeslag. In het hoofdlijnenakkoord hebben we vastgelegd dat de energietransitie voor iedereen haalbaar en betaalbaar moet zijn. De btw op batterijen voor particulieren is afgeschaft, wat verduurzaming thuis stimuleert. Het is nu tijd om sportverenigingen en andere organisaties dezelfde kans te geven, zodat die ook kunnen profiteren van de energieopslag, om kosten te besparen en verduurzaming te realiseren. Daarom

vraag ik de minister waarom de btw op batterijen voor sportverenigingen nog niet gelijkgetrokken is met die voor particulieren. Is de minister bereid hier een pilot over te starten?

Ik ga afsluiten. Dankzij ook onze inzet in het hoofdlijnenakkoord ligt er nu een pragmatische en op termijn uitvoerbare koers. Wij investeren in technologieën zoals kernenergie en waterstof, geven prioriteit aan bedrijven die nu willen verduurzamen en maken eerlijke regels voor sportverenigingen en burgers mogelijk. Zo bouwen we aan een toekomst waarin duurzaamheid en economische stabiliteit hand in hand gaan. Zo wordt elke dag BBBeter wat ons betreft, voorzitter.

Dank u wel.

Mevrouw **Kröger** (GroenLinks-PvdA):

De heer Vermeer heeft op televisie het punt gemaakt dat het tijd was voor een pas op de plaats. Hij herhaalt dat nu. Hij zegt ook: onze handtekening staat onder het hoofdlijnenakkoord, maar het klimaatbeleid is te veel gericht op kortetermijndoelen. Doelt de heer Vermeer met "kortetermijndoelen" op het doel voor 2030? Zo ja, dan is die handtekening onder het hoofdlijnenakkoord niks waard. Zo nee, wat gaat hij dan doen om het doel voor 2030 wel binnen bereik te halen? Dat is het nu namelijk niet.

De heer **Vermeer** (BBB):

Wat mij betreft is de hele transitie die wij de komende twintig jaar door moeten gaan feitelijk al kortetermijnwerk. Als we zien waar we vandaan komen en wat er nog moet gebeuren, dan is dat een relatief korte termijn. We zien ook hoe lang procedures duren, of dat nou voor een windmolenpark is, voor kernenergie of voor het aanleggen van de Delta Rijn Corridor. We zien dan hoe lang dat duurt. Als wij denken dat dat korte projecten zijn, die we in de komende vier jaar uit kunnen voeren; dat is niet haalbaar. Wij hebben ons, net als de andere coalitiepartijen hier ook aangegeven hebben, gecommitteerd aan de doelen in het hoofdlijnenakkoord. Daar zit een tussendoel voor 2030 in en daar zit een doel voor 2050 in. Wij moeten alle zeilen bijzetten om dat voor elkaar te krijgen. Daarom wil ik de minister ook echt ertoe oproepen, bij die Delta Rijn Corridor bijvoorbeeld, om het dan maar zonder TenneT te doen en er wel voor te zorgen dat we doorgaan. Ik wil ook haar collega's van andere ministeries ertoe oproepen om nu werk te maken van zaken, wat van de week ook duidelijk is geworden bij lenW. Van lenW hebben we een brief gekregen waarin staat dat de route om brandstof te verduurzamen, de raffinage-route, de meest efficiënte route, een correctiefactor krijgt. Dan vraag ik echt aan de Kamer en aan de minister: willen wij hier nu CO₂ reduceren of wat is nou de doelstelling? Als we dat optimaal willen reduceren, tegen de laagste kosten en op de kortste termijn — want dat is belangrijk, mevrouw Kröger, dat onderschrijf ik — dan zullen wij die raffinage-route niet moeten beboeten, maar dan zullen we die juist moeten stimuleren. Dat is een van de kleine voorbeelden die ik hier wil noemen.

De **voorzitter**:

Mevrouw Kröger, voor haar laatste interruptie.

Mevrouw **Kröger** (GroenLinks-PvdA):

De heer Vermeer schetst eigenlijk dat alles langer gaat duren en dat er niet zo veel kan in de komende vier, vijf jaar, maar het commitment in het hoofdlijnenakkoord, in de Klimaatwet, is 55% CO₂-reductie in 2030. Daar moet ongelofelijk veel voor gebeuren. Eigenlijk zegt de heer Vermeer van allerlei dingen: dat gaan we niet doen. Hij schrappt dingen. Hetgeen waarvan hij dan zegt "dat kan wel", zijn kerncentrales. Nou, dat is in ieder geval zeker niet voor 2030 gerealiseerd. Dan blijft de vraag: wat is de handtekening van de heer Vermeer waard onder dat doel voor 2030? Of zegt hij hier: dat doel vind ik een tussendoel en niet zo belangrijk, het gaat mij om 2050? Dat is dan in ieder geval een heel eerlijk en duidelijk antwoord. Dan weten wij waar we aan toe zijn.

De heer **Vermeer** (BBB):

Voor mijzelf en voor BBB is zo'n tussendoel altijd minder belangrijk geweest dan het einddoel. Alleen, in de formatie hebben we wel afgesproken dat we ons conformeren aan de doelen die in de wet staan. Dat betekent dat dit voor mij nu de realiteit is. Daarom noem ik ook zo'n voorbeeld als dat van de raffinage-route. Daar moeten we direct iedere belemmering van afhalen, zodat de producenten er het komende jaar al mee van start kunnen. Dat moeten wij niet verder vertragen.

Dat geldt ook voor de bijmenging van groen gas, bijvoorbeeld. Laat dat per direct, op de kortst mogelijke termijn, starten. Wij wachten natuurlijk vol verwachting ook op de voorstellen die de minister komend voorjaar gaat doen om te kijken hoe wij kunnen bijsturen. Niet voor niets hebben wij in het hoofdlijnenakkoord opgenomen dat er, als iets niet lukt, alternatieven op tafel moeten komen. Net als u denk ik dat we op het punt gekomen zijn dat we over alternatieven moeten praten. Dat is mijn metafoor. We moeten nu even naar de kant van de weg en niet maar zo doordrukken, maar eerst eens even kijken naar wat echt werkt. Er zijn een aantal dingen die ik genoemd heb. Ik noem de warmtenetten. Daar zitten we ook over te discussiëren in de Kamer, maar dan weer in een ander comité. Wat gaan we vervolgens doen? Dan gaan we een eis opleggen aan de leveranciers van warmtenetten dat die voor 51% in publieke handen moeten zijn. Op deze manier zijn wij helemaal niet de vergroening aan het stimuleren, maar werpen we hier als Kamer allerlei wettelijke barrières op waardoor we die doelstellingen niet gaan halen, als we zo doorgaan. U weet, of heeft het misschien inmiddels ervaren: ik ben een van de grootste optimisten in de Kamer volgens mij. Maar ik heb er een zwaar hoofd in dat we op deze manier de doelen kunnen halen. Dat klopt, dat heeft u goed geproefd bij mij. Maar afspraak is afspraak bij ons, mevrouw Kröger.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):

Ik ben in ieder geval blij met de woorden van de heer Vermeer, die zegt: afspraak is afspraak. Dus de BBB lijkt zich er nu toch aan te conformeren dat het kabinet bepaalde doelen heeft te halen. In de media hebben we wat anders vernomen, dus daar ben ik blij mee. Maar ik ben niet blij met de chaos die de BBB de afgelopen dagen heeft veroorzaakt, rond de vraag welke maatregelen er dan genomen worden. Eerst de complottheorie verspreiden dat ecologen in Spanje al die ellende en al die overstromingen veroor-

zaakt zouden hebben. Dat vind ik echt heel erg kwalijk, terwijl we wetenschappelijk weten dat het door extremer weer komt. Daar zijn allemaal factchecks van geweest. Frequenter extreem noodweer komt door de klimaatverandering. Dat is gewoon aangetoond. Dat ten eerste. Ik vind het echt heel schadelijk wat de BBB heeft gedaan.

Ten tweede over de rode lampjes en dat we moeten vertragen. Dat is je niet houden aan de afspraak. Ik ben blij dat de heer Vermeer nu in ieder geval zegt dat hij zich er wel aan gaat houden. Dan blijft natuurlijk de vraag overeind: welke extra maatregelen ziet de BBB dan voor zich? U heeft ermee ingestemd dat heel veel maatregelen worden geschrappt. Welke maatregelen gaan we dan treffen om wél de klimaatdoelen te halen?

De heer Vermeer (BBB):

Dat zijn eigenlijk een stuk of drie, vier vragen en/of beschuldigingen in één interruptie, maar ik zal proberen ze een voor een te beantwoorden. Ik weet niet of u net bij interruptie het persoonlijke feit gehoord heb dat ik gemaakt heb naar aanleiding van het verhaal van mevrouw Rooderkerk. Daar wil ik even mee starten. U heeft het over het verspreiden van complottheorieën, maar dat is absoluut niet aan de orde. Ik heb in dat programma duidelijk gezegd — ik zal nogmaals herhalen wat ik straks ook bij de interruptiemicrofoon verteld heb — dat de klimaatverandering de extreme weersomstandigheden in Spanje in Valencia versterkt hebben. Dat er meer regen gekomen is, heb ik helemaal niet toegeschreven aan het weghalen van dammen. Dat slaat helemaal nergens op. Dat heb ik ook niet gezegd. Legt u mij dat dus niet in de mond. Papegaai ook niet allerlei mensen in talkshows na die dat proberen te doen voorkomen, want het is de grootste flauwekul die er bestaat.

Wat ik wel gezegd heb — in the Guardian is daar vorig jaar een mooi artikel over gepubliceerd — is dat ook ecologen zeggen dat het weghalen van dammen wel invloed kan hebben op de mogelijkheid in gebieden waar overstromingen plaatsvinden om het water voldoende te verwerken. Ik heb straks al het voorbeeld genoemd van de ijsbaan; dat kunt u anders wel even nakijken.

Verder zegt u ...

De voorzitter:

Zegt mevrouw Teunissen.

De heer Vermeer (BBB):

Sorry. Verder begon mevrouw Teunissen haar interruptie met de opmerking dat ze blij is dat wij ons toch blijken te conformeren aan de doelen. Wij hebben nooit iets anders gezegd, dus het woordje "toch" kan zij gewoon weglaten. Er is helemaal niks vreemds gebeurd vandaag. Ik zit op dezelfde lijn als in de afgelopen maanden het geval was en sinds wij dit akkoord gesloten hebben met elkaar.

Dan het beeld van het rode lampje. Ook daar heb ik het woord "vertragen" niet gebruikt. Ik weet niet of u weleens naar de formule 1 kijkt — anders moet u de race van afgelopen zondag even terugkijken — maar als u dat doet, dan weet u hoe handig het soms is om de motor te vervangen, even een paar plaatsen teruggezet te worden, en vervolgens

wel de race te kunnen winnen omdat je dan de spullen beter op orde hebt. Dus het signaal van het rode lampje om naar de garage te gaan, of een pitstop te doen, of whatever, heeft maar één doel: om je erop te herbezinnen of de middelen die we ingezet hebben, wel de juiste zijn. Volgens ons moet het gaan om doelen halen en niet om de middelen. Dat geldt eigenlijk breed in het hele coalitieakkoord dat we gesloten hebben: we willen minder focus op middelen en meer op doelen. We willen de middelen dus ook willen gebruiken zoals ze bedoeld zijn, namelijk als middelen.

De voorzitter:

Mevrouw Teunissen, uw laatste interruptie.

Mevrouw Teunissen (PvdD):

Ik vind het heel goed dat de heer Vermeer hier het een en ander rechtzet, maar de PvdD is niet de partij die mist creëert, dat is de BBB. Die creëert hier mist. U heeft het nog steeds over een rood lampje. U heeft het dan niet over vertragen, maar wel over een pas op de plaats, merk ik even tussendoor op. Ik kijk niet naar de formule 1, want die stoot heel veel uit. Het is totaal niet mijn hobby. Ik heb trouwens ook geen auto, dus ik weet niks van rode lampjes. Maar ik wil wel heel duidelijk van de heer Vermeer een antwoord horen op een vraag die specifiek gaat over landbouw. Hij verwees naar de KEV, de Klimaat- en Energieverkenning. BBB lijkt die serieus te nemen. Nu loopt het vast op landbouw, onder andere door de stikstofcrisis. Het PBL zegt: er ligt nu geen plan voor de 4 megaton die we minimaal moeten halen voor de landbouw. De BBB gaat de hele tijd in tegen elk plan dat de stikstofcrisis zou moeten oplossen, dus dat betekent ook dat er nu geen plan ligt voor de landbouw om die 4 megaton te realiseren. Mijn vraag aan de heer Vermeer is: wat is het plan van de BBB voor de landbouw om die 4 megaton te realiseren?

De heer Vermeer (BBB):

Ik begin even met dat laatste. Mevrouw Teunissen zegt dat we tegen elk plan op het gebied van stikstof ingaan. Het gaat om de plannen die er lagen. Daar zijn we tegen ingegaan, zolang wij in de Kamer zaten. Dat klopt. Dat is niet zo heel raar, omdat die plannen volgens ons gebaseerd waren op de verkeerde uitgangspunten en de verkeerde doelstellingen hadden. Daar zat voor een deel de doelstelling achter: als we de veehouderij hier decimeren, dan is hier een probleem opgelost en dan doen we iets goeds voor het klimaat. Maar mevrouw Teunissen weet ook heel goed dat een koe in Nederland weghalen, er twee ergens in de wereld terugbrengt. Voor het klimaat is dat juist funest. Als wij het klimaat blijven behandelen als iets wat bij de grens ophoudt, dan zijn we echt fout bezig.

Ik creëer ook helemaal geen mist. Volgens mij ben ik knetterduidelijk, alleen staat de richting die wij kiezen mevrouw Teunissen niet aan. De formule 1 is toch echt heel interessant, ook juist voor de ontwikkeling van elektrisch vervoer. De manier waarop hybride auto's tegenwoordig als ze afremmen hun energie opladen en zorgen dat die goed wordt benut, is afgeleid van de kennis die in de formule 1 is opgedaan. Die heeft dus een waardevolle bijdrage aan de energietransitie geleverd en doet dat nog steeds.

Mevrouw Rooderkerk (D66):

Hierop verdergaand: de heer Vermeer komt altijd weer met hetzelfde argument. Hij creëert eerst mist. Vervolgens pleit hij voor vertraging. Daarna, als er echt wordt gevraagd om een maatregel, zegt hij: ja, we kunnen hier niks doen, want dan gebeurt er ergens anders wel wat en dan komt er daar weer een koe bij. Dat hoeft natuurlijk niet. Het kan natuurlijk ook dat we er hier voor kiezen om met z'n allen minder vlees te eten en dat er beleid wordt gevoerd waardoor dit kabinet leidt tot verandering in de samenleving. Dat is zo'n beetje het idee van wat we hier met z'n allen staan te doen. Mijn vraag aan de heer Vermeer is dus als volgt. Als je ziet wat voor impact klimaatverandering op boeren heeft, als je hoort over de mislukte oogsten en de droogte waarmee zij te maken hebben en als je, nu net, ziet dat er in Spanje kapotte kassen zijn door het enorme noodweer, waarom pleit meneer Vermeer er dan voor om hen de hele tijd blind op een muur af te laten rijden, om maar bij de autometaforen te blijven, zonder hen te helpen met oplossingen?

De heer Vermeer (BBB):

Onderdeel van de oplossingen, ook voor boeren en voor de voedselproductie in de wereld, is dat wij werken aan klimaatadaptatie. Wij moeten dus niet alleen denken dat wij klimaatverandering kunnen voorkomen. Er is nog heel veel discussie over in welke mate de mens dat kan beïnvloeden. Vooralsnog gaan wij ervan uit dat als wij CO₂ reduceren, wij daarin een belangrijke bijdrage leveren. Maar daarnaast is het ook zeer verstandig om te werken aan klimaatadaptatie. Dat betekent dat op sommige plekken bepaalde gewassen niet meer verbouwd gaan worden en dat die voor andere plekken juist veel geschikter zijn. Boeren weten inderdaad meer dan ieder ander wat de effecten van klimaatverandering zijn. Soms leiden een toenemende temperatuur en toenemende CO₂-niveaus tot extra productie. De landbouwkundigen kunnen bevestigen dat dat zo werkt. Op andere plekken kunnen we door verzilting bepaalde gewassen niet meer telen. Op weer andere plekken is een gewas opeens wel weer mogelijk en kan er bijvoorbeeld soja in Nederland geteeld worden.

Maar het zijn allemaal keuzes. Als mevrouw Rooderkerk ervoor kiest om minder vlees te eten en zo haar bijdrage te leveren, dan is dat uiteraard haar vrije keuze. Wij willen dat alleen niet verplichten. Daarom heb ik vrijdag ook gezegd dat een vleestaks wat ons betreft niet aan de orde is, al is het alleen maar omdat dat in 2030 zou leiden tot €5 extra aan kosten voor bijvoorbeeld een kilogram rundvlees en tot €2 per kilo kip. Ik denk niet dat de mensen daarop zitten te wachten, en zeker niet als wij hier in andere debatten praten over het bestrijden van armoede en kinderarmoede en over bestaanszekerheid.

De voorzitter:

Mevrouw Rooderkerk, uw laatste interruptie.

Mevrouw Rooderkerk (D66):

Dat was een lang antwoord. Wat mij betreft begint een betere wereld niet bij jezelf, maar bij klimaatactie van de overheid, die ervoor zorgt dat je duurzame alternatieven hebt, die goedkoper zijn en die beter zijn. Daarvoor is het nodig dat er keuzes worden gemaakt door dit kabinet. Mijn vraag is dus ook als volgt. De heer Vermeer verwijst nu naar een andere bewindspersoon en naar dat er bij lenW

meer zou moeten gebeuren. Maar het echte probleem zit er natuurlijk in dat er op landbouwgebied veel te weinig gebeurt. Het PBL zegt dat ook. Het gaat om 4 megaton. We hebben veel te veel tekorten in de uitstoot, niet alleen van CO₂ maar natuurlijk ook van methaan. Er moet gewoon veel meer gebeuren. Er moet echt beleid komen om dit tegen te gaan. Mijn vraag aan de heer Vermeer is dan ook: wat gaat hij tegen zijn eigen bewindspersoon zeggen? Die moet hij dan toch ook oproepen om wat te doen?

De heer Vermeer (BBB):

Daar wordt volop aan gewerkt. Niet voor niets hebben wij in het coalitieakkoord afgesproken dat er 5 miljard beschikbaar komt voor de landbouw, met name voor de blijvers, om juist in te zetten op innovatie. In de Achterhoek is er bijvoorbeeld een stal waar alle uitstoot gemeten wordt, zodat de boer de invloed van zijn managementmaatregelen op de emissies kan zien en daarop kan sturen. Daar moeten wij in investeren, net zoals we met alle andere industrieën en activiteiten doen.

Wat betreft de oproep om niet naar andere ministers te wijzen: wij moeten niet naar ministers wijzen, maar kijken naar een integrale aanpak. Het kan niet zo zijn dat er op lenW een besluit genomen wordt waardoor het klimaat of de betaalbaarheid ernstig in gevaar komt. Dat hebben we ook gezien bij maatwerk voor Dow Chemical. Op het laatste moment is een maatwerkafpraak niet doorgegaan vanwege echt een onzinnige regel over de concentratie van stikstofgassen in de uitlaat van die fabriek. De totale hoeveelheid stikstof zou afnemen, maar doordat de concentratie iets hoger zou worden door te stoken op waterstof in plaats van op aardgas, is gewoon die maatwerkdeal niet doorgegaan en is er 900 miljoen euro geïnvesteerd in Canada in plaats van in Nederland. We zijn echt knettergek als we dit soort dingen tegen elkaar in laten werken. Dat is wat er op dit moment aan de orde is. Dat is geen verwijt naar welke minister of welk ministerie dan ook maar een probleem dat wij hier in de Kamer als Kamerleden met elkaar op moeten lossen.

De voorzitter:

Mevrouw Koekkoek, nog één vraag. Dit is de laatste.

Mevrouw Koekkoek (Volt):

De heer Vermeer heeft, niet alleen op nationale televisie maar nu ook weer, het verhaal van de partij Vox in Spanje herhaald. Vox is een extreemrechtse partij die in Spanje na de overstromingen heeft gezegd: luister, het ligt niet alleen aan het extreme weer; het ligt aan die dammen. Dat zeggen ecologen ook. Zij hebben zelfs letterlijk verwezen naar het artikel van the Guardian. Het nadeel van dat artikel is dat daarin niet staat dat het inderdaad daardoor komt. Het artikel van the Guardian en het onderzoek zeggen: het kan. Het ging absoluut niet over Spanje; het is een algemene analyse waarbij ecologen zeggen: ook wij zien dat we ons moeten aanpassen. Desinformatie verspreiden gebeurt soms heel expliciet. Je kan het klimaat ontkennen, zoals een aantal partijen hier in de Kamer ook doen, en je kan ontkennen dat mensen daar invloed op hebben, maar het gaat soms ook door twijfel te zaaien. Bewust of onbewust — ik ga de heer Vermeer geen harde verwijten maken — is het verspreiden van dat soort desinformatie wel heel

schadelijk, want door twijfel te zaaien, zand in de feitenmolens te strooien, gaan wij erover twifelen of levensreddend beleid daadwerkelijk nodig is. Ik wil aan de heer Vermeer vragen of hij ook ziet dat bij iets wat ons allen bedreigt, de klimaatcrisis, zorgvuldig omgaan met woorden en bronnen om alles te doen om te voorkomen dat je bewust of onbewust desinformatie verspreidt, onderdeel is van de verantwoordelijkheid die wij hier als Kamerleden, en überhaupt in de maatschappij, moeten betrachten.

De heer Vermeer (BBB):

Ik vind het echt heel kwalijk wat hier gebeurt en wat mevrouw Koekkoek hier aan het doen is. Zij verwijt namelijk een andere partij het zaaien van twijfel en ondertussen probeert zij eigenlijk twijfel te zaaien over alles wat ik hier vertel. Ik vind het gewoon onacceptabel dat hier in deze Kamer bij een afwijkende mening over wat de juiste route is om een doel te bereiken, geprobeerd wordt om die te positioneren of te koppelen aan een extreemrechtse partij in de Spanje, waar ik geen ene reet mee te maken heb. Ik vind dat dus echt zeer kwalijk. Ik wil het gewoon bij de feiten houden, namelijk: er is klimaatverandering, er zijn extreme weersomstandigheden en het aantal slachtoffers door extreem weer is gelukkig — "gelukkig", zeg ik — afgenomen met 98% in de laatste honderd jaar, vanaf 1900, juist omdat de mensen beter in staat zijn om elkaar te beschermen. Dat werd duidelijk in de IPCC-rapporten.

Maar iedere dode is er natuurlijk altijd één te veel. Ik heb gezegd en heb duidelijk willen maken dat er meer aan de hand is, dat extreme weersomstandigheden een feit zijn, maar dat er ook invloed is van beleid dat wij maken. In het hele beleid, bijvoorbeeld om overal dammen te verwijderen in Europa, zijn allerlei ecologische afwegingen meegenomen. Maar als je die rapporten goed leest, dan zie je wat de invloed hiervan op de mens is en wat voor invloed dat heeft op bijvoorbeeld de gevolgen van klimaatverandering. Die gevolgen zijn daar niet in meegenomen. Die zijn puur ingestoken vanuit ecologische motieven om de biodiversiteit te verbeteren. Dat is ook belangrijk. Biodiversiteit is namelijk superbelangrijk. Ook dat weet ik vanuit mijn agrarische studie. Ik weet ook hoe belangrijk het is dat er bijen zijn en dat er zo veel mogelijk diersoorten en plantensoorten zijn. Alleen dan kun je namelijk vooruitgang boeken. U leest die bronnen allemaal wel na. Als u ze niet kent, wil ik ze wel naar u opsturen. Maar mevrouw Koekkoek moet echt stoppen met het proberen te framen van een andere benadering, een andere route, als het strooien van zand in de raderen of als twijfel zaaien. Ik hoop eigenlijk dat het u — sorry, mevrouw Koekkoek — aan het twifelen brengt over of u de juiste route heeft gekozen.

Mevrouw Koekkoek (Volt):

Voorzitter, excuus. Een persoonlijk feit. Ik sta de heer Vermeer hier niet te censureren. Dat is totale onzin. Hij heeft ook geen antwoord gegeven op de vraag.

De heer Erkens (VVD):

Ik heb een andere vraag aan de heer Vermeer. Ik hoorde hem aan het begin zeggen dat de BBB ook staat voor haar afspraak. Volgens mij zei hij dat het van belang is dat we ook de uitvoering, waar het nu vaak op vastloopt, repareren. Tegelijkertijd, als we kijken naar alternatief beleid, moeten we vooral ook kijken naar zaken die op de lange termijn

ook effectief zijn voor Nederland en niet naar zaken die op de korte termijn misschien helpen, maar die er op de lange termijn voor zorgen dat die verduurzaming vastloopt of dat bedrijvigheid weggaat. Heb ik het dan goed geïnterpreteerd?

De heer Vermeer (BBB):

Dat heeft de heer Erkens goed geïnterpreteerd. Wij moeten vooral op de korte termijn kijken hoe we barrières weg kunnen halen. Ik noem bijvoorbeeld huizen die niet geïsoleerd kunnen worden, omdat er mogelijk vleermuizen in zitten. Daar kan je eDNA-onderzoek naar doen. Dat zal heel belangrijk zijn. Sinds september 2021 hebben wij al gepleit voor een isolatievoucher voor particulieren. Die zou vorig jaar voor de zomer gepresenteerd worden door minister De Jonge. Wij hebben dat ding nog niet gezien. Ik vind dat echt superkwalijk. Wij hebben er jaren voor lopen strijden dat mensen gewoon hun eigen aanpassingen kunnen doen in hun huis. Soms is de grootste besparing die je in je huis kunt doen gewoon het plaatsen van zo'n veertje op de deur tussen de kamer en de gang, die je bij de bouwmarkt voor nog geen tientje kunt halen. Het is superbelangrijk, want voor alle energie die we in de huishoudens kunnen besparen, hoeven we geen transitie te doen. Die energie is gewoon bespaard en dat is dus ook goed voor de portemonnee.

De heer Erkens (VVD):

Volgens mij hoor ik best veel gelijkenissen tussen wat de heer Vermeer zegt en wat ik zeg. Energiebesparing is nog een belangrijke route, ook omdat daarmee de energierekening omlaaggaat en we onafhankelijker worden. Op dat gebied valt in Nederland trouwens echt nog veel te doen. Een andere vraag die ik zou willen stellen gaat over veel voorgenomen beleid, dat eigenlijk al jaren op de plank ligt, maar nog niet ingevoerd is. Een voorbeeld daarvan is de bijmengverplichting groen gas. Dat is een hele mooie manier om te werken aan de verduurzaming in Nederland, met name voor ondernemers in de landbouwsector. Daarmee kunnen we ook de gebouwde omgeving via het bestaande aardgasnetwerk verduurzamen. Is dat ook een van de maatregelen waarvan de BBB net als de VVD zou zeggen: kom daar nou snel mee naar de Kamer, want dat is iets waarmee we al tempo kunnen maken met elkaar?

De heer Vermeer (BBB):

De heer Erkens stipt een heel belangrijk onderdeel aan. Ik heb ook met de energiebedrijven gesproken, die zeggen: voer die bijmengverplichting alsjeblieft in, al is het maar een paar procent, want dan ontstaat er tenminste een markt. Dan ontstaat er een markt voor groen gas, dan ontstaan daarvoor netwerken en dan maken we stappen. Ik heb hierover in een eerder debat al eens gezegd: misschien hebben we straks wel te weinig koeien in plaats van te veel, want dat vraagt nogal wat van de hoeveelheid groen gas die we moeten gaan produceren. Maar dat is vast niet wat u bedoelt.

De heer Erkens (VVD):

Dat debat laat ik voor een ander moment. Wat we ook zien is dat het voorstel voor de bijmengverplichting van groen gas, zoals dat in het verleden gecommuniceerd werd, over de periode van 2026 tot 2030 ging, terwijl de investeringshorizons van ondernemers vaak langer zijn. Is de heer Ver-

meer het dan dus wel met mij eens dat we ook duidelijkheid moeten verschaffen over de lange termijn? Want het is natuurlijk heel zonde als je zo'n maatregel hebt, maar dat de groengasproductie daarna niet van de grond komt omdat ondernemers nog steeds zeggen: ik weet niet waar ik aan toe ben na 2030.

De heer **Vermeer** (BBB):

De heer Erkens pleit terecht voor duidelijkheid voor ondernemers. Dat moeten we zo vroeg mogelijk doen. Ik beseft dat wij in het coalitieakkoord een aantal dingen hebben omgegooid, namelijk door te stoppen met de saldering en het afschaffen van de verplichte warmtepomp; ik vind het overigens een geniaal idee om dat af te schaffen, maar dat terzijde. Dat heeft natuurlijk wel voor wat onzekerheid ook in ondernemersland gezorgd. Het allerbelangrijkste is dat wij een agenda voor de komende jaren neerleggen, waardoor ondernemers ook kunnen investeren. Die investeringshorizons zijn soms wel 40 jaar, bijvoorbeeld als het gaat om een gasoven bij een bakker of wat dan ook.

De **voorzitter**:

De heer Bontenbal voor zijn laatste interruptie.

De heer **Bontenbal** (CDA):

Er zijn vijf fabrikanten die grote fabrieken hebben neergezet en nu ineens te horen hebben gekregen dat die maatregel eruit gaat. Dus als iets geen investeringszekerheid biedt dan is dat wel wat dit kabinet gedaan heeft. Dat zou ik dus graag even willen rechtzetten. Mijn vraag gaat over het amendement. De BBB heeft verkiezingen gewonnen met de belofte dat het allemaal anders kon in de agrarische sector. De BBB zou de agrarische sector toekomstperspectief bieden. Ik heb al in mijn inbreng gezegd dat het geld dat het mogelijk zou maken voor de agrarische sector om te verduurzamen uit dat transitiefonds moest komen. Daardoor kon de agrarische sector geen aanspraak maken op het Klimaatfonds. Daar was een knip tussen gezet. De BBB heeft dat transitiefonds geschrapt. Er is nu dus gewoon geen geld, niet genoeg in ieder geval, voor de verduurzaming van de agrarische sector. Een paar dagen geleden begon LTO er ook over. Die zegt nu: wij willen, ik meen, 7,8 miljard. Daar begint nu dus ook te dagen dat er geen geld is voor de sector om te verduurzamen. Nou hebben wij als CDA een handreiking gedaan met een voorstel dat, denk ik, redelijk is. Eerst hadden we een vrij hard voorstel, namelijk om de 5 miljard helemaal in een nieuw fonds te stoppen. Maar om partijen in de coalitie tegemoet te komen, hebben we nu gezegd: maak een kavel binnen het Klimaatfonds. Dat is voor ons de manier om die sector niet te laten verzui- pen. Want dat is wel wat er gaat gebeuren. Ik had vanuit de coalitie maar ook wel een beetje vanuit de BBB eigenlijk verwacht dat er iets van een handreiking zou plaatsvinden, of dat er ten minste even een gesprek zou zijn in de trant: dat is interessant, hier willen we over meedenken. Waarom wordt die uitgestoken hand niet aangenomen? Waarom wordt er dan toch voor gekozen om die sector keihard tegen de muur aan te laten rijden? Wij willen het niet.

De heer **Vermeer** (BBB):

De interruptie van de heer Bontenbal bevat veel onderdelen. Ten eerste vraagt hij: waarom wordt ervoor gekozen om de sector tegen de muur te laten rijden? Dat is helemaal

geen keuze. Dat is helemaal niet wat we aan het doen zijn. Verder zegt hij dat BBB het transitiefonds geschrapt heeft. De coalitie heeft afgesproken om het transitiefonds te schrappen. Punt. Wij hebben eerder al, net als de heer Omtzigt, tegen het transitiefonds gestemd omdat wij tegen het gebruik van dat soort fondsen zijn.

Is het antwoord nog relevant? Ja, oké. Dus eerder waren wij al tegen het transitiefonds vanwege de manier dat vormgegeven was en omdat niet duidelijk was of dat ook aan blijvende boeren besteed zou worden. Want uit onze analyses op dat moment bleek ook dat het gros bedoeld was voor het stimuleren en ontwikkelen van nieuwe natuur en het uitkopen van boeren. Dat is heel slecht voor de keten en dus ook voor de blijvende boeren. En er zou heel veel geld besteed worden aan allerlei plannen, die ook al bij de provincies lagen, maar die meestal niets met de agrarische sector en de toekomst daarvan te maken hadden. Wat ons betreft was dat dus geen efficiënt fonds. Wij hebben ervoor gekozen om een investeringsagenda van 5 miljard te starten die gericht is op innovatie, een stukje uitkoop en het oplossen van mestproblemen. En er is voor gekozen om structureel 500 miljoen per jaar beschikbaar te stellen voor agrarisch natuurbeheer. Als we dat 50 jaar vol kunnen houden, dan hebben we 25 miljard.

De **voorzitter**:

De heer Grinwis nog en anders ga ik graag door naar andere sprekers, want we hebben nog ...

De heer **Vermeer** (BBB):

Maar ik kan de heer Bontenbal wel toezeggen dat ik de rest van de coalitie zover probeer te krijgen om het Klimaatfonds ook open te zetten voor de landbouw. Ik ben daar al wel mee bezig, maar dat leidt nog niet echt tot gejuich, kan ik u zeggen. Maar we zitten nog niet bij de stemmingen, dus er kan nog van alles gebeuren.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Ik denk dat BBB en de ministers van de kroon die uit de BBB-stal komen, dit geld uit het amendement van het CDA, GroenLinks en de ChristenUnie nog heel hard nodig gaan hebben. Anders wordt het namelijk alleen maar heel kil normeren en beprijzen. Dan kom je alleen op die manier dicht bij de doelen en dat wordt een heel hard gelag voor onze boeren. Daar was in voorzien met het oude fonds, maar daar is nu niet in voorzien, ook niet met die structurele 500 miljoen voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer. Daarin is ook niet voorzien met die 5 miljard die nog over is van de oorspronkelijk pot. Dat weet de heer Vermeer heel goed. Daarom sluit hij zijn antwoord op de interruptie ook af zoals hij die zojuist afsloot.

Mijn vraag is een beetje een andere. Die gaat over iets wat ik wel vaker zie bij BBB. In abstracto worden doelen gesteund, maar zodra het dan dichterbij komt, wordt het toch een beetje spannend en wordt er toch maar tegen gestemd. Ik heb het gezien bij Landbouw bij moties van mij om het emissiebeleid concreet handen en voeten te geven, maar ook als het gaat om emissierechten en ...

De **voorzitter**:

Dit wordt zo een hele lange interruptie, meneer Grinwis.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Daar heeft u gelijk in, voorzitter. Ik heb het ook gezien als het gaat om emissierechten en maximale hoeveelheden emissie die je als bedrijf mag uitstoten. Ondanks een oordeel Kamer van de minister van LNV stemt de BBB tegen. Ik ben een beetje bang dat nu in abstracto doelen worden gesteund, dat er een aanvullend of alternatief beleidspakket moet komen — dat is ook afgesproken en daar blijft de heer Vermeer achter staan — maar dat zodra we het concreet maken op mobiliteit ...

De **voorzitter**:

En uw vraag is?

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

... op LNV, op Landbouw en op de gebouwde omgeving, de BBB niet thuis geeft. Kan de heer Vermeer vertrouwen geven dat de afspraken die zijn gemaakt, niet alleen in abstracto worden gesteund, maar ook als het concreet wordt? Dat betekent namelijk ook dat de pijn genomen moet worden.

De heer **Vermeer** (BBB):

Wij weten er alles van wat het is om pijn te nemen als je in een coalitie stapt. Wij hebben een heleboel dingen binnen gehaald. Ik vind zelfs dat het heel veel is. Als u ons programma naast het hoofdlijnenakkoord legt, ziet u dat er slechts een aantal punten tussen zitten waarbij we echt pijn hebben moeten leiden. De saldering is daar eentje van. Maar als er vanuit de Kamer of vanuit het kabinet goede voorstellen komen die de doelen ondersteunen, dan zullen wij daarin meegaan. U mag ons daar de komende tijd op afrekenen. Als de minister dus straks voorstelt dat we die raffinageroute niet met een correctiefactor gaan corrigeren, waardoor tweeënhalve keer de inspanningen nodig zijn om de resultaten te behalen, zullen wij dat ten volle steunen; daar hoeft u echt niet aan te twifelen. Maar wij blijven als politieke partij wel binnen de kaders van het hoofdlijnenakkoord, want daar hebben we ja tegen gezegd. Wij blijven maximaal koersen op het gebruik van ons gezonde verstand en beoordelen ieder voorstel gewoon op zijn inhoud. Een slecht voorstel wordt niet automatisch goed als dat wordt ingediend door het kabinet of een coalitiegeenoot. Het moet gaan om de inhoud.

De **voorzitter**:

Dank voor uw inbreng.

De heer **Vermeer** (BBB):

Graag gedaan.

De **voorzitter**:

De volgende spreker is mevrouw Teunissen en zij spreekt namens de Partij voor de Dieren. Gaat uw gang.

Mevrouw **Teunissen** (PvdD):

Dank u wel, voorzitter. Het water staat ons aan de lippen. Door de manier waarop onze maatschappij is ingericht, stoten we heel veel broeikasgassen uit en blijft onze ecologische voetafdruk maar groeien. Het is zo veel dat het onze

aarde blijvend beschadigt, zo veel dat we dit jaar al honderdduizenden mensen en dieren hebben zien overlijden of lijden door oververhitting, droogte, voedseltekort en verschrikkelijke stormen.

Het water staat ons aan de lippen. Terwijl de auto's door de straten in Valencia stromen, zien wij de grote vervuilers, de Exxon en de Shells van deze wereld miljarden — miljarden! — winsten maken. Het zijn bedrijven die al sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw wisten van de gevolgen van fossiele uitstoot. Ondanks 6 IPCC-rapporten, 28 klimaat-toppen en 10.000 wetenschappelijke artikelen heeft de wereld slechts zeer beperkte vooruitgang geboekt op het gebied van klimaatverandering. Hoe komt dat? Dat komt door de lobby en sterke weerstand van grote vervuilers die financieel profiteren van ons fossiele systeem.

Het water staat ons aan de lippen. Maar volgens de minister staat het water niet óns aan de lippen. Nee, volgens de minister staat het water de industrie aan de lippen. De minister maakt zich heel veel zorgen om deze miljardenbedrijven en houdt de vervuilende fossiele industrie in stand. Dat staat lijnrecht tegenover het principe "de vervuiler betaalt".

Dat de klimaatdoelen niet worden gehaald, wekt dus geen verbazing, hoe schokkend dit ook is. De significante maatregelen die het kabinet kon nemen, zijn teruggedraaid of niet genomen. Denk aan het terugdraaien van de CO₂-heffing. Maar ook bij andere bewindslieden gaat het volledig de verkeerde kant op. Ik noem het terugdraaien van de noodzakelijke inkrimping van Schiphol. Lelystad moet dicht, maar toch is de deur opengezet. Of neem het weggooien van het geld voor de transitie in de landbouw.

Wat doet het kabinet dan wel? Het kiest voor het helpen van de grote vervuilers. Er is ruim 3 miljard voor maatwerkafspraken met bedrijven die decennialang tegen beter weten in zijn doorgedaan met vervuilen en een korting op de energiebelasting voor grootverbruikers. Fossiele subsidies van 40 miljard worden niet afgeschaft en er komt zelf een nieuwe subsidie bij, namelijk de verlaagde accijns op diesel. In plaats van op grote schaal huizen verduurzamen, isoleren, zonnepanelen plaatsen, investeren in voldoende personeel en voor iedereen een betaalbare energietransitie realiseren, kiest het kabinet voor bijna 10 miljard aan kerncentrales. Dat zijn centrales die niet in dit land passen, veel te duur zijn en geen enkele oplossing zijn voor de komende vijftien à twintig jaar. Voor 2030 is kernenergie een schijnoplossing.

Dus nee, dat de klimaatdoelen niet worden gehaald, wekt geen verbazing. Dat krijg je met bewindspersonen die feitenvrij en op de onderbuik regeren. Maar dat krijg je ook door politici die twijfel zaaien en partijen in het kabinet die klimaatverandering ontkennen. Maar de Staat is simpelweg gebonden aan mensenrechtenverdragen. Het kabinet moet het Urgendavonnis uitvoeren en het vonnis van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. Mijn eerste vraag aan de minister is: kan de minister bevestigen dat er geen ruimte is voor een pas op de plaats, ook vanwege die rechtsplicht die wij hebben?

Voorzitter. Dit kabinet gijzelt Nederland door de stikstofcrisis niet op te lossen. Dat is volgens de Klimaat- en Energieverkenning een van de oorzaken waardoor de klimaatdoelen niet worden gehaald. Maar het komt ook door het

beschermen van de grote vervuilers en het niets doen om mensen echt de middelen te geven om hun woningen te verduurzamen en echt op die systeemverandering in te zetten. Welke alternatieven zijn er mogelijk met dit kabinet? De VVD wil geen grote vervuilers laten meebetalen aan de kosten van de transitie. BBB ontnemt de kans voor de agro-industrie om haar steentje bij te dragen aan een betere wereld. Het is tijd voor echte oplossingen. Stop met het uitstellen van het maken van structurele keuzes.

Daarvoor moeten we snoeien om te bloeien. Want niet alles kan in dit land. Geen oneindige economische groei, maar een circulaire economie. Geen bizarre luxeconsumptie van superrijken met meerdere privéliegtuigen, dikke SUV's en superjachten, maar basisvoorzieningen zoals het verduurzamen van onze woningen. Het is tijd voor oplossingen. Wat dit kabinet ook niet moet vergeten of, beter nog, niet moet onderschatten, is dat de meerderheid van de Nederlanders zich zorgen maakt over klimaatveranderingen. Zij willen klimaatbeleid, zij willen dat hun kinderen en kleinkinderen een veilige en gezonde toekomst op deze planeet hebben. Maak dus structurele keuzes en schuif niet alles af op toekomstige generaties. En daar begint het nu toch weer op te lijken. Want het kabinet zegt wel met alternatief beleid te komen — en ik wil best geloven dat partijen daarmee het beste voor hebben om de klimaatdoelen te halen — maar ik hoor geen enkele concrete additionele maatregel. En dat terwijl er tienduizenden rapporten liggen over wat er moet gebeuren.

Een van die zaken is: krimp het aantal dieren in de veehouderij, hervorm de landbouw. De intensieve landbouw stoot niet alleen heel veel methaan uit, maar neemt ook nog eens de helft van Nederland in beslag en zorgt ervoor dat we niet kunnen bouwen én de natuur niet kunnen versterken. Een krimp van het aantal dieren in de veehouderij is onvermijdelijk. Dat zeg ik niet, dat zegt Laura van Geest in het rapport dat deze Kamer wilde voor additionele maatregelen. Dat is inmiddels zes jaar geleden. Er ligt geen plan. Als we zorgen voor het einde van de bio-industrie, levert dat ontzettend veel land, water en CO₂-reductie op en met name een reductie van de zeer schadelijke methaanuitstoot. Ik wil dus graag van de minister weten waarom zij niet voor deze heel effectieve maatregel kiest.

Zorg voor een progressieve energiebelasting. De sterkste schouders dragen de zwaarste lasten. Dat zorgt voor een lagere energierekening voor mensen in armoede en het bespaart ruim 5 megaton CO₂. Voer rekeningrijden in: tot 4,6 megaton CO₂-reductie. Voer eerlijke vliegbelastingen in: hoe verder en hoe meer je vliegt, hoe meer je betaalt. De Partij voor de Dieren heeft daarover een aantal amendementen op het Belastingplan ingediend.

Voorzitter. Dit zijn geen nieuwe oplossingen of zo. Dit zijn dingen die er al lang liggen en in allerlei rapporten staan, maar die keuzes worden door dit kabinet gewoon niet gemaakt. Het kabinet durft die niet te maken, omdat ze fundamentele veranderingen in onze samenleving betekenen. En dat durft het kabinet niet, terwijl een meerderheid in Nederland wil dat we wat doen voor het klimaat.

Voorzitter. We kunnen in ieder geval beginnen. De Partij voor de Dieren heeft een paar moties over bijvoorbeeld een belasting op SUV's, een belasting op privéjets. Sterk vervui-

lende vervoersmiddelen zwaarder belasten levert Nederland jaarlijks zo'n 3,7 tot 4,4 miljard euro op. Dat geld kunnen we inzetten voor een rechtvaardige energietransitie of om landen te helpen die nu al zwaar getroffen worden door de klimaatcrisis. Een vraag aan de minister is: vindt zij het eerlijk dat van de Nederlanders de rijkste 1% negen keer meer CO₂ uitstoot dan de armste 50%? Gaat zij maatregelen treffen om dit eerlijker te maken, zo vraag ik haar.

Voorzitter. Dit zijn allemaal maatregelen volgens het principe "de vervuiler betaalt". Uit onderzoek blijkt dat een meerderheid van de Nederlanders hierachter staat. De vervuiler moet betalen; de vervuiler moet niet betaald krijgen. Het kabinet heeft dus een meerderheid van de Nederlanders achter zich. Pas het gewoon toe en stop met alleen luisteren naar de grote vervuilende bedrijven die miljardenwinsten maken en geld uitkeren aan de aandeelhouders. Kies voor kinderen en kleinkinderen. Kies voor een leefbare wereld.

Voorzitter. We hebben het gehad over het schadelijke gedrag van de rijkste mensen op aarde, maar laten we ook even inzoomen op het geld dat adverteerders verdienen aan het stimuleren van schadelijk gedrag, iets wat nog steeds de norm is in onze samenleving. Reclame voor bijvoorbeeld gokken of roken staan we niet meer toe. Waarom staan we dan wel reclame toe voor de schadelijkste vormen van transport of voor schadelijke vormen van consumptie of vleesreclame voor kiloknallers? Waarom investeren we niet in voorlichting, in campagnes voor duurzaam eten? Kan de minister uitleggen waarom zij niet voor deze weg kiest? Want niet alleen fossiele subsidies houden de transitie naar een duurzame samenleving tegen. Fossiele reclame doet dat ook, want die normeren. Zij houden de illusie in stand dat vliegreizen en benzineauto's normaal zijn.

Uit onderzoeken van de Raad voor de leefomgeving, TNO, het PBL en de WKR volgt het advies om reclames voor klimaatbelastende zaken te verbieden of te beperken. En uit de rapporten van het IPCC blijkt dat gedragsverandering essentieel is als onderdeel van deze puzzel. Reclame stuurt natuurlijk gedrag. Het is een maatregel die geen belastinggeld kost, die snel kan worden ingevoerd en die de minister helpt de doelen te bereiken. En nog meer goed nieuws: een ruime meerderheid van de Nederlanders steunt een verbod op schadelijke reclame. Dus het is uitvoerbaar, betaalbaar en haalbaar.

De minister moet aan de slag. Niet alleen het stimuleren van noodzakelijke gedragsverandering, maar ook een einde maken aan het oneerlijk subsidiëren van de vervuilers, miljarden weggeven aan vervuilende bedrijven die alleen kiezen voor aandeelhouders en niets doen voor de Nederlander die deze klimaattransitie wil. Alleen zo werken we aan een duurzame toekomst.

Tot slot. Al weken zien wij beelden van de meest verschrikkelijke weersfenomenen, van doden in Spanje tot verschrikkelijke droogte in de Amazone en in de Pantanal, het grootste moeras ter wereld, naast de Amazone. Dieren die een verschrikkelijke dood sterven, levend verbrand worden of verdrogen door dorst; beelden die door merg en been gaan en hart en ziel raken. Dit lijkt soms vanuit het comfort van de rijke Nederlander een ver-van-ons-bedrealiteit, maar de realiteit is dat Nederland geen eiland is. De gevolgen van een verschrikkelijke klimaatcatastrofe zullen ook ons

niet bespaard blijven. En ik hoop dat deze minister en dit kabinet die realiteit onder ogen zien, en daarom ook een realistisch klimaatbeleid voeren in lijn met de klimaatwetenschap, en de acties die hard nodig zijn ook eindelijk gaan nemen.

Dank u wel.

De voorzitter:

Hartelijk dank voor uw inbreng. Dan is nu het woord aan de heer Van Houwelingen. Hij voert het woord namens Forum voor Democratie. Ga uw gang.

De heer Van Houwelingen (FVD):

Dank u, voorzitter. Allereerst wil ik president Donald Trump van harte feliciteren met zijn fantastische verkiezingsoverwinning. Forum voor Democratie kijkt met goede hoop naar de toekomst: eindelijk vredesonderhandelingen tussen Oekraïne en Rusland, om de zinloze oorlog daar te stoppen, een einde aan woke en massale migratie en het opzeggen van het Klimaatakkoord van Parijs. Dat klinkt ons allemaal als muziek in de oren.

Dus, dat gezegd hebbende: klimaatneutraal in 2050, dat is de doelstelling van dit kabinet. Uiterlijk in 2030 moeten de laatste drie kolencentrales in Nederland zijn gesloten. Vanaf 2035 mogen in de EU geen nieuwe brandstofauto's meer worden verkocht. En per 1 januari 2025 al dreigen brandstofmotoren geleidelijk te worden uitgefaseerd in ons land. Zo zullen vanaf begin volgend jaar ongeveer 30 gemeenten in ons land stadslogistiek, zoals bestelbussen en vrachtauto's met brandstofmotoren, uit zogenaamde zero-emissiezones weren. Daarna volgen ongetwijfeld de personenauto's. Amsterdam en Eindhoven hebben dit zelfs al aangekondigd. Het afschakelen van klassieke fossiele brandstoffen zoals benzine en aardgas betekent bovendien dat onze gehele economie geëlektrificeerd moet worden. Dat kan ons elektriciteitsnet simpelweg niet aan. Bijna 10.000 bedrijven wachten inmiddels op een elektriciteitsaansluiting, en maar liefst een op de drie straten in Nederland moet open om het net te verzwaren; een operatie waarbij de Deltawerken in het niet vallen, aldus TenneT. Een ongekende kapitaalvernietiging.

We bespreken vandaag de begroting van het ministerie van Klimaat en Groene Groei, maar eigenlijk zouden we moeten spreken van "het ministerie van Klimaat en Groene Krimp". De energieprijzen schieten omhoog. Industrie vertrekt vervolgens uit Nederland en Europa. Ik heb de voorbeelden al vaker genoemd. Vanwege de hoge energieprijzen zijn recent een aluminiumfabriek in Groningen en een zinkfabriek in Brabant gesloten. Volkswagen kondigde vorige week aan maar liefst drie fabrieken in Duitsland te moeten gaan sluiten, en autotoeleverancier Schaeffler maakte gisteren bekend bijna 5.000 arbeidsplaatsen te zullen gaan schrappen. Europa de-industrialiseert. Europa verarmt. We kiezen niet voor groei en welvaart, maar voor groene krimp, werkloosheid en armoede. Klimaatneutraal in 2050 is economische zelfmoord. Groene groei is een synoniem voor degrowth, voor armoede. Groene groei bestaat niet; het is een toxische ideologie, een gevaarlijk experiment op de wereldbevolking. Zonder klassieke fossiele energie geen welvaart. Alleen Europa doet mee aan dit experiment. China blijft wel degelijk fossiele brandstoffen gebruiken. Zelfs als we de klimaatmodellen van het IPCC geloven, levert de

vernietiging van onze welvaart dus helemaal niets op. Nou ja, zoals het kabinet zelf heeft toegegeven: de temperatuur zal hierdoor tot 2030 wereldwijd met 0,000036 graden minder stijgen. 0,000036 graden. We duwen de industrie, en daarmee onze welvaart, ons land uit voor 0,000036 graden. Ondertussen gaat China vrolijk door met het bouwen van kolencentrales en probeert Trump straks onder het motto "Drill, baby, drill!" zo veel mogelijk olie uit de grond te halen. Het is waanzin. Waarom doen we onszelf dit aan? Er is immers helemaal geen klimaatcrisis, zo stellen maar liefst 2.000 wetenschappers, waaronder Nobelprijswinnaars, die de klimaatdeclaratie van CLINTEL hebben ondertekend.

De meeste extremen zijn helemaal niet toegenomen. Er zijn niet meer overstromingen en orkanen. Er is niet meer droogte. Dat erkent nota bene het IPCC zelf in zijn laatste rapport, uit 2021. Ik had hier net een interruptiedebatje over met de heer Erkens, die hier helaas niet meer is. Hij zei dat dit niet het geval is, dus ik heb de paginanummers voor hem opgezocht. Als het om overstromingen gaat, kunt u dat terugvinden in het IPCC-rapport op pagina 1.569. Voor orkanen zijn geen trends waarneembaar; dat staat op pagina 1.585 in het eerste working report uit 2021. Droogte vindt u op pagina 1.578 en 1.579. Ik heb zelfs de citaten. Die zal ik de heer Erkens doen toekomen, als hij — dat hoop ik — weer komt.

Bovendien heb ik deze grafiek nog. Dit zijn bijvoorbeeld satellietdata. Ik zal het even laten zien. Dit komt uit een wetenschappelijk paper over de energie die orkanen hebben opgewekt in de afgelopen decennia, de afgelopen 30 jaar. Bovenaan staat de lijn voor alle orkanen en daaronder staan de zware orkanen. En wat zien we? Het is helemaal geen trend! We zien hier nog een dalende trend. Er is dus helemaal niks aan de hand. Het IPCC negeerde bovendien vrijwel alle literatuur die laat zien — dat is ook al genoemd in het debat, als het goed is onder andere door de BBB — dat schade door extreem weer als percentage van het GDP niet toeneemt, maar daalt. Dat is uitermate goed nieuws. Het IPCC liet ook na duidelijk te vermelden dat het aantal slachtoffers door extreem weer in de afgelopen eeuw met meer dan 95% is gedaald. Dat is ronduit spectaculair goed nieuws. Daarom mijn vraag aan de minister. Dat is mijn enige vraag, maar daar zou ik morgen wel graag een antwoord op hebben. Waaruit blijkt nou tot nu toe dat klimaatverandering gevaarlijk zou zijn? Waaruit blijkt dat?

Een stijgende temperatuur redt bovendien levens; wereldwijd sterven er namelijk nog altijd veel meer mensen door kou dan door warmte, volgens een studie in The Lancet. De zeespiegel is slechts mondjesmaat gestegen. Door de hoge CO₂-concentratie is de planeet juist groener geworden, wat tevens leidt tot hogere landbouwopbrengsten. Niets, maar dan ook helemaal niets, wijst erop dat we te maken hebben met een klimaatprobleem, laat staan met een klimaatcrisis. Helemaal niets. Integendeel. Ondertussen verwoesten we onze economie en welvaart om groene krimp te realiseren. Laten we bij zinnen komen en kiezen voor vooruitgang en groei, in plaats van verdoemenis en krimp.

Dank u.

De voorzitter:

Dank voor uw inbreng. De heer Flach gaat nu spreken. Hij doet dat namens de SGP. Gaat uw gang.

6 november 2024

De heer **Flach** (SGP):

Dank u wel, voorzitter. Weersextremen wisselen elkaar af, met recent de dodelijke watermassa's in Valencia. Ons klimaat verandert. Enerzijds is dat van alle tijden. Tegelijkertijd is de negatieve invloed van ons doorgesloten consumptiegedrag op Gods schepping niet te ontkennen. Het toont onze afhankelijkheid en beperkingen als mens, maar het betekent ook dat we een verantwoordelijkheid hebben als rentmeester. We moeten gas terugnemen en de handen uit de mouwen steken, ambitieus en realistisch, zoals de minister het zelf kernachtig verwoordde. De druk op het halen van de 2030-doelen is enorm. Ondertussen zie ik bezuinigingen op waterstofprojecten en batterijopslag en de afschaffing van de salderingsregeling. En dan gaan we nu weer kijken naar nieuwe, extra maatregelen, vanwege de PBL-onvoldoende. Voorkom jobo beleid en nieuwe onzekerheid. Het volle stroomnet en het uitblijven van de Delta Rhine Corridor zijn bottlenecks. Laten we dáár extra energie in steken.

Voorzitter. De industrie zit in een spagaat. Ik noem het voorbeeld van Yara in Sluiskil, dat ik onlangs bezocht. Het bedrijf concurreert met Chinese fabrikanten, van kunststof in dit geval, met twee keer zoveel CO₂-uitstoot per eenheid product. Laten we mét onze industrie verduurzamen, in plaats van bedrijven over de grens te duwen met een negatieve klimaatimpact tot gevolg. Laten we gaan voor echte resultaten in plaats van schonehandenpolitiek. Gaat de correctiefactor voor groene waterstof bij brandstofraffinage van tafel? Kan er een vervolg komen op het succesvolle Project 6-25, waarmee energie-intensieve bedrijven ondersteund werden bij het nemen van besparende maatregelen?

Dan de kerncentrales. Er staat 10 miljard klaar voor kerncentrales. Het is belangrijk dat dit niet tot sint-juttemis onaangeroerd blijft. Wat is het perspectief? Kan de minister daar iets over zeggen?

Google investeert in minikerncentrales. Hoe gaat de minister ook hier met bedrijven aan de slag voor modulaire kernreactoren bij bedrijventerreinen?

De energierekening stijgt fors. Klopt het dat Nederland aanspraak kan maken op ruim 700 miljoen uit het Sociaal Klimaatfonds van de EU? Collega Postma zei daar ook iets over. Wordt dit benut om bijvoorbeeld de looptijd van het Warmtefonds te verlengen, zodat meerjarige nulprocentleningen verstrekt kunnen worden?

Over ETS2 is ook al iets gezegd. Het leidt tot prijsverhogingen en het verdwijnt op dit moment in de algemene middelen. Waarom geen terugsluis, bijvoorbeeld via een verhoging van de belastingvermindering in de energiebelasting of isolatiesubsidie?

De warmtepompsubsidie wordt, begrijpelijkerwijs, gecorrigeerd vanwege de enorme prijsdaling. Ik vraag wel aan de minister of er een korte overgangsregeling komt voor al gedane betalingen waarbij de factuurdatum na de correctiedatum ligt.

Dan iets over de lagetemperatuurwarmte- en koudnetten. De warmtetransitie in de gebouwde omgeving is complex. Interessant is de ontwikkeling van een vijfde generatie warmtenetten: lagetemperatuurwarmte- en koudnetten.

De aanleg is goedkoper, zodat een flexibele aanpak à la glasvezel mogelijk is. Ook kunnen aquathermie en andere lokale warmtebronnen aangesloten worden. Deze warmtenetten hebben een andere insteek dan traditionele warmtenetten en vallen tussen wal en schip in de nieuwe Warmtewet, maar ook in de Warmtenetten Investeringssubsidie met een volloopeis van 60%. Komt er een gerichte aanpak met voldoende pilotprojecten? De begroting bevat onvoldoende middelen voor meer betaalbare warmtenetten via een waarborgfonds. Wat is dan het perspectief?

Voorzitter. Dan de landbouw. De SGP pleit voor openstelling van het Klimaatfonds voor de landbouw. Het Landbouwfonds is geschrapt, het budget voor agrarische klimaatmaatregelen is minimaal. Laat de kansen niet liggen. Ik pleit ook opnieuw voor meer inzet op boerenbiogas. Dat levert zowel een reductie van stikstof en methaan op als biogas.

Voorzitter, tot slot. Graag wil ik u wijzen op de jaarlijkse nationale dankdag voor gewas en arbeid, die vandaag in honderden kerken gehouden wordt. Er wordt gedankt voor Gods dagelijkse zorg. Er wordt gebeden voor de schepping en voor medemensen in nood. Maar weet dat er ook gebeden wordt om wijsheid voor de minister en het hele kabinet, en alle Kamerleden. Die wijsheid om het land te besturen naar Zijn wil, wens ik de minister en de collega's van harte toe.

De voorzitter:

Dank voor uw inbreng. De heer Grinwis gaat nu spreken namens de ChristenUnie.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Voorzitter. Collega Flach zei het al, in de protestantse traditie is het vandaag dankdag, de dankdag voor gewas en arbeid. In veel kerken wordt vandaag God gedankt voor de vruchten van het veld en andere zegeningen. Niet dat er geen verdriet is. Denk aan de verwoestende overstromingen afgelopen week in Spanje, die niet los te zien zijn van klimaatverandering. Wij leven mee met de nabestaanden van de vele slachtoffers. Niet dat er geen zorgen zijn. Denk aan de toekomst van het volk van Oekraïne, zeker na vannacht. En geen misverstand: ik feliciteer Trump met zijn knappe verkiezing en wens hem en zijn regering van harte veel zegen toe.

Dankdag doet het besef er indalen dat de aarde ons is toevertrouwd om er als rentmeesters goed voor te zorgen. Daarbij laten we veel steken vallen. Dat wisten we al, en de Klimaat- en Energieverkenning drukt ons opnieuw met de neus op de feiten. Minder klimaatresultaten, niet alleen door tegenslagen in de uitvoering, ook dat is waar, maar ook door geschrapte beleidsmaatregelen. De productie van groene waterstof komt niet van de grond. De uitstoot van methaan en ammoniak in de landbouw blijft toenemen door het uit het raam kieperen van het NPLG en het juichend schrappen van de hybridewarmtepompverplichting. Het is oliedom zwabberbeleid, met als gevolg dat burgers de kat uit de boom kijken en nog maar even geen warmtepomp bestellen. Gisteravond nog sprak ik een ondernemer met een prachtig familiebedrijf, een warmtepompproducent, die dit jaar na het schrappen van de hybridewarmtepompmaatregel door de coalitie de helft van zijn omzet zag verdampen, zoals in de hele markt, zodat hij de helft van zijn personeel heeft moeten ontslaan.

Voorzitter. Ik heb vertrouwen in deze minister en ik ken haar inzet om de gestelde doelen te bereiken, maar is dit zwabberbeleid nou "Groene Groei"? Het is toch eerder groene krimp dan wel donkerzwarte groei? Hoe brengt zij na besluiten als deze het vertrouwen terug bij burgers en ondernemers in dat het de overheid menens is met de verduurzaming van bijvoorbeeld huizen en dat regelingen en subsidies intact blijven, ondanks allerlei aangekondigde bezuinigingen zoals op de ISDE? Wees duidelijk en voer stabiel beleid, met voorspelbare transitiepaden. Vertrouwen gaat immers te paard en komt slechts schoorvoetend terug.

Voorzitter. Dat brengt mij bij de vraag wat volgens de minister "groene groei" eigenlijk is. Is dat brede bloei, zoals wij het zouden typeren, of is dat slechts "grijs eruit, groen erin"? Ik lees in de stukken dat het kabinet gelooft dat we een leefbare wereld kunnen bereiken met groene groei. Daarbij wordt steevast verwezen naar het feit dat, terwijl onze economie sinds 1990 met 66% per bewoner is gegroeid, de uitstoot van broeikasgassen met ongeveer 35% is gedaald.

Economische groei kan dus samengaan met vermindering van uitstoot, maar niet alles wat allitereert, is altijd waar. Een keuze voor een bepaald doel, bijvoorbeeld klimaatneutraliteit in 2050, vraagt wel degelijk concessies op andere vlakken. Het vorige maand verschenen CPB-rapport "Kiezen voor later: vier visies voor 2050" maakt dit heel inzichtelijk. Bij welk geschetst scenario, bij welke mogelijke toekomst, voelt deze minister zich eigenlijk het meeste thuis en waarom? Wat betekent dat voor het beleid en voor de te vragen concessies?

Bovendien is de focus op uitstoot in de antwoorden te beperkt. Wat ontbreekt in die benadering is de impact die het gebruik van grondstoffen heeft op onze aarde. We kunnen, volledig CO₂-neutraal, torens bouwen die tot in de wolken reiken, maar ons grondstoffengebruik is eindig. Daarbij kan verduurzaming zelfs gepaard gaan met meer grondstoffengebruik. Een voorbeeld: het wagenpark volledig elektrificeren kun je aanmerken als groene groei, maar ondertussen gebruikt een elektrische auto zes keer meer zeldzame metalen. Ik vraag een reflectie van de minister hierop. Heeft zij het vertrouwen dat ze een minister van Groene Groei kan zijn, ook als dat betekent dat het niet alleen gaat om uitstoot van broeikasgassen in Nederland, maar ook om uitstoot buiten onze grenzen? Daarbij gaat het dus niet allen om de impact van de kabinetskeuzes op de uitstoot elders, maar ook om het grondstoffenperspectief, dat moet worden meegenomen. Volgens mij zijn er weinig doelen zo ver buiten bereik als het doel om in 2050 een volledig circulaire economie te hebben, terwijl de materialen transitie misschien wel belangrijker is dan de energietransitie, qua duurzaamheid en geopolitiek. Kan de minister het PBL vragen om in de KEV voortaan ook jaarlijks in kaart te brengen in hoeverre we op koers liggen om dit grondstoffen- c.q. circulariteitsdoel te halen? Want dat inzicht ontbreekt.

Voorzitter. Terwijl ik spreek over circulaire economie kom ik op een grote uitdaging voor deze minister. Zij is verantwoordelijk voor het klimaatbeleid. Maar de staatssecretaris van IenW moet zorgen voor een serieus en consistent beleid om een circulaire economie op te bouwen. De minister van IenW moet zorgen voor de verduurzaming van de mobiliteit, terwijl hij de andere kant op schipholt. Financiën maakt en

passant de motorrijtuigenbelasting voor elektrisch rijden duurder dan voor rijden op benzine. De minister van LNVN heeft het NPLG uit het raam gegooid, terwijl er ondertussen nog steeds geen serieus alternatief emissiebeleid wordt gevoerd in de landbouw. De minister van VRO heeft ondertussen met het besluit om de MPG op te schorten een broodnodige duurzame aanscherping on hold gezet. Het spreekwoord zegt "Met onwillige honden is het kwaad hazen vangen". Over het beleid van de ministers waarmee de minister moet dealen, zei ik al het nodige. Sommige coalitiefracties gaan, zodra abstracte afspraken over klimaat- en energiebeleid concreet moeten worden, het hebben over herbezinning of over dingen op de vluchtstrook parkeren. Daarom is mijn prangende vraag: hoe pakt de minister haar rol als systeemverantwoordelijke op? Hoe zorgt zij ervoor dat haar collega's bij IenW, LNVN, VRO en Financiën daadwerkelijk maatregelen gaan treffen die bijdragen aan groene groei en aan het naderbij brengen van de door de coalitie en het kabinet bekrachtigde klimaatdoelen?

Voorzitter. Nog kort — ik neem nog wat tijd — iets over de energieopslag. De Routekaart Energieopslag heeft geen duidelijke doelen. Kan de minister toezeggen met een nationale doelstelling voor energieopslag te komen en ook met een bijbehorend programma om dat doel te halen? Dat hebben we eerder gedaan voor groen gas en waterstof, dus waarom doen we dat niet ook voor energieopslag?

Eén energieopslagproject wil ik er specifiek uitlichten: het valmeerproject van Delta21. Dat is vernuft van Nederlandse bodem, van Nederlandse makelij. Dit project kan, naast energieopslag en daarmee de vermindering van netcongestie, potentieel bijdragen aan waterveiligheid, zoetwatervoorzieningen en natuurherstel. De totstandkoming van een dergelijk project moet niet over één nacht ijs gaan en moet plaatsvinden in nauwe samenspraak met de omgeving. Hoe kijkt de minister daartegen aan? Is zij bereid de positieve en negatieve effecten hiervan in kaart te brengen?

Voorzitter. Tot slot keer ik terug naar dankdag. Vandaag zitten op veel plaatsen in ons land de kerken vol. Velen gaan niet meer regelmatig naar de kerk, maar bezoeken op vakantie wel vaak een prachtige kathedraal van ontzagwekkende schoonheid. Die kathedralen hebben we te danken aan bouwers die, in het besef dat ze het eindresultaat vaak nooit zouden aanschouwen, toch aan de slag zijn gegaan. Dat mag voor ons, als het gaat om klimaat en zorg voor de aarde, een aanmoediging zijn. Laten wij als ministers en collega's, met het oog op onze kinderen en kindskinderen, kathedraalbouwers worden.

De voorzitter:

Hartelijk dank voor uw inbreng. Dan is het woord aan mevrouw Koekkoek. Zij voert het woord namens de fractie van Volt.

Mevrouw Koekkoek (Volt):

Dank, voorzitter.

Gisteren hielden we hier in de Kamer een minuut stilte voor de slachtoffers van de klimaatramp van afgelopen week in Spanje. De hoeveelheid regen die daar normaal gesproken in één jaar valt, viel nu in één dag. Dit nieuws kwam na het nieuws over het watertekort in New York vanwege de his-

torische droogte die daar in oktober heerste. Het water moest daar gerantsoeneerd worden. Dit nieuws kwam weer bijna gelijktijdig met het nieuws over grote overstromingen in Cyprus.

Voorzitter. We stevenen met het huidige beleid af op een opwarming van de aarde met 3,1 graden. De kans dat we ons aan de afspraak van 1,5 graad opwarming houden, is bijna nihil. Toch is er genoeg om voor te vechten. Het PBL berekende dat het met aanvullend beleid nog steeds mogelijk is om in 2040 90% van onze uitstoot te verminderen, maar dan moeten we daar nu voor kiezen. Dat kan ook. Het onderzoeksrapport "Scherpe doelen, scherpe keuzes" geeft een overzicht van 292 klimaatmaatregelen die allemaal helpen om de klimaatcrisis te overwinnen. Een ambitieus klimaatbeleid is ook nog eens vele malen goedkoper. Als we weten dat het kan, als we maar kiezen, dan zijn de Klimaatnota en de begroting die we vandaag bespreken een zwaktebod. Ik kan er niets anders van maken.

Echte keuzes worden namelijk uitgesteld. Geld om noodzakelijke innovaties op het gebied van waterstof en de ontwikkeling van batterijen te stimuleren, wordt weggehaald. Groene alternatieven worden moeilijker bereikbaar voor gewone mensen en bedrijven. Dat is heel teleurstellend. Het is ook te wijten aan politieke keuzes, want de maatschappij is er klaar voor. Niet alleen vindt meer dan 70% van de mensen het klimaat een van de belangrijkste uitdagingen van onze tijd, maar ook ondernemers zeggen heel duidelijk: geef ons geen zwabberbeleid, maar groen, stabiel en voorspelbaar beleid. Bedrijven, van klein tot groot, zien namelijk groene kansen. Ze voelen de verantwoordelijkheid om een groen alternatief neer te zetten in deze klimaatcrisis. Maar dan moeten wij op nationaal en Europees niveau een duidelijke boodschap geven: wij gaan jullie steunen. Iedereen die al groen doet, moeten wij als overheid garanderen dat de keuze voor het groene alternatief de makkelijkste wordt en blijft. De ondernemer die al investeert in verduurzaming, steunen wij op de lange termijn. Voor het gezin met jonge kinderen dat thuis wil isoleren of zonnepanelen wil installeren, zorgen we dat dat blijvend goede investeringen zijn. Wat betreft de werknemer die dagelijks de trein pakt naar werk, zorgen we ervoor dat die trein rijdt, betaalbaar is, en dat de trein ook voor zakenreizen naar Parijs of Berlijn het beste en goedkoopste alternatief is.

Voorzitter. Dit kabinet maakt keuzes die ons achteruitzetten. De KEV is daar heel helder over. Waar sommige stappen tot matige reductie van emissie leiden, en dus enige vooruitgang laten zien, zet het beleid op landbouw, landgebruik en industrie ons achteruit. Dat is niet alleen kwalijk, maar ook onnodig. Ik wil de minister het volgende vragen. Waarom wacht het kabinet tot volgend voorjaar om met ander beleid te komen? Er is te weinig goed beleid. Beleid dat wel werkt, wordt geschrapt, bijvoorbeeld op het gebied van mobiliteit. We zien dat de afgelopen jaren de verkoop van nul-emissiepersonenauto's snel gestegen is. Deze toename was in belangrijke mate het gevolg van nationaal en fiscaal stimuleringsbeleid en zorgde voor een hele grote daling van emissies in de mobiliteitssector. Ik wil aan de minister vragen waarom het kabinet ermee stopt als het goed werkt. In plaats van het groene alternatief het gemakkelijkste te maken, gaat het kabinet een nieuwe fossiele subsidie introduceren: het terugbrengen van rode diesel. De logica van deze stappen ontgaat mij. Ik vraag de minister of zij dit kan toelichten. Volt gaat in ieder geval een motie indienen waarmee die logica weer wordt terug-

gebracht. Stop met de introductie van die nieuwe fossiele subsidie en gebruik het geld dat daarvoor bestemd is als financiering voor subsidies van elektrische personen- en bedrijfsauto's. Ik hoor graag hoe de minister hiernaar kijkt.

Voorzitter. Diezelfde logica zie ik ook als het gaat om groene beleggingen. Groene groei betekent namelijk ook groen investeren. Het zou dus logisch zijn om groen beleggen als overheid te stimuleren, maar we zien dat de vrijstelling voor groen beleggen per 2025 meer dan gehalveerd wordt. Ik heb net al in een aantal interrupties aangegeven dat onderzoek uitwijst dat het juist heel logisch zou zijn om die halvering niet door te zetten. Is de minister het op dat punt met mij eens dat het eigenlijk niet logisch is wat wij aan het doen zijn? Ik vraag om een reflectie van de minister.

Voorzitter. Desinformatie beïnvloedt ons beleid. Ik weet dat de minister het debat gevolgd heeft, dus ik wil haar vragen of zij erkent dat desinformatie over het klimaat inderdaad schadelijk is. Ik weet dat de minister niet hoort bij de groep ontkenners of politici die die desinformatie verspreidt, maar ziet zij ook een rol voor zichzelf in het bestrijden van die desinformatie? Er gebeurt al ontzettend veel. Er gebeuren op dit moment ontzettend veel goede dingen in de maatschappij. Ik ga iets over mijn tijd heen, omdat ik daarbij stil wil staan, voorzitter. Er zijn ongelofelijk veel mensen die willen verduurzamen en daar ook inspirerende ideeën voor hebben. Ik zie ze dagelijks voorbij komen. Twintigers die een voedselbos starten. Start-ups aan universiteiten die bezig zijn met groene waterstof en afbreekbaar plastic. Grootouders die voor hun kleinkinderen geld sparen via groene beleggingen. Van de jonge klimaatbeweging tot de grootouders voor het klimaat. Van bedrijf tot individu en van boer tot industrie. Ik weet dat deze minister dit ook wil. Zij lijkt alleen de politieke wind niet mee te hebben. Daarom hebben we nu politieke lef nodig, om duidelijk te kiezen voor vooruitgang en om al die mensen, al die ondernemers, die al groen bezig zijn te steunen, zodat we hier in de Kamer niet de gevolgen van ons niet-handelen hoeven te herdenken, maar actief werken aan een schone en leefbare wereld.

Dank u wel, voorzitter.

De voorzitter:

Dank voor uw inbreng. Tot slot van de zijde van de Kamer vandaag is het woord aan de heer Eerdmans. Hij heeft wel een verlenging van zijn spreektijd aangevraagd, dus gaat u er nog even voor zitten. Dan gaan we luisteren naar de heer Eerdmans.

De heer Eerdmans (JA21):

Dank, voorzitter. We gaan de boel even wakker maken, inderdaad. Niet woke, maar gewoon wakker. Dat is ook goed.

Voorzitter. Ik ga inderdaad even wat over mijn tijd heen, want ik heb veel vragen aan de minister te stellen. Het beperken van klimaatverandering is geen sprint, maar een marathon. De kans dat Nederland de klimaatdoelen van Parijs in 2030 gaat halen, is minder dan 5%, aldus het Centraal Planbureau. Dat ondanks de tientallen miljarden die we als Nederland al hebben uitgegeven. Nederland moet in 2030 55% minder uitstoten ten opzichte van 1990. Dat komt neer op zo'n 16 tot 20 megaton aan CO₂. Het Planbu-

reau voor de leefomgeving maakt een keuzemenu: halveren van de veestapel, geen zakelijk verkeer meer, rekeningrijden, accijns op fossiele brandstoffen omhoog, Tata Steel sluiten, 1 miljoen huizen aan de hybride warmtepomp en alle bestelauto's elektrisch. Tel maar op, voorzitter. Wij lossen hier het klimaatprobleem niet op.

We kunnen wel ons steentje bijdragen, maar niet met zulke dramatische gevolgen. Klimaat is een symbolische wedstrijd geworden, een ideologische strijd, alsof je voor of tegen het klimaat kunt zijn. Ik ben een klimaatrealist. Ja, de wereld warmt op, en dat is een probleem dat we gezamenlijk moeten oplossen, deels door preventie en deels door gebruik van schonere energiebronnen. Maar besef dat elke elektrische auto nog steeds voor 80% op fossiel rijdt. Het aandeel zon en wind in Nederland is niet meer dan 5% van de totale energieproductie. Toch moet vanaf 2035 in Europa iedereen die een nieuwe auto koopt elektrisch gaan rijden. Hoe wil minister Hermans haar klimaatdoelen gaan halen?

De EU vroeg in maart van dit jaar om voor de klimaatop van 2025 nieuwe nationale klimaatdoelen in te dienen voor 2035 en 2040. We moeten versnellen. Vorig jaar inden we volgens het CBS bijna 10 miljard aan energiebelasting en emissieheffingen. Meer dan €2.000 per gezin aan energiebelasting, exclusief de accijnzen, bijvoorbeeld op benzine. Mijn vraag is: hoeveel miljard heeft Nederland inmiddels, sinds zeg 2016, in totaal uitgegeven aan klimaatsubsidies?

Iedereen wil een schone wereld en een schoon Nederland, maar ik zie twee problemen: het tempo en het gedram. Waarom moeten wij ons vliegverkeer laten krimpen en China of India niet? De commerciële vloot van China zal waarschijnlijk volgend jaar met 4% groeien, aldus Boeing. En het jaar daarop en het jaar daarop. Een grote uitstoter als Iran doet niet mee aan Parijs. Mogelijk trekt Amerika zich nu onder Trump ook weer terug uit het akkoord. Kan de minister mij een lijstje geven van de landen die wél op koers liggen om de doelstellingen van Parijs te halen?

Het is heel eenvoudig. In Nederland kunnen we de wereldtemperatuur niet of nauwelijks beïnvloeden. We moeten ons aanpassen aan het klimaat, maar niet proberen het klimaat zelf aan te passen.

De voorganger van minister Hermans was een overtuigd klimaatdrammer. We kennen hem allemaal nog wel. Hij was hier als een kind in een snoepwinkel. Maar al dat gedram heeft inmiddels ook wel zijn onschuld verloren. Is de minister het met JA21 eens dat klimaatactivisten die wegen blokkeren en zichzelf vastlijmen aan landingsbanen en schilderijen het tegenovergestelde bereiken, namelijk niet meer, maar minder begrip voor klimaatbeleid? Is zij het met ons eens dat dit geen begrip kweekt? Ik noem de gemeente Zutphen, die 100-jarigen geen vers bloemetje meer geeft, omdat in de kassen de bloemen bespoten zijn. Ze krijgen nu een insectenhotel. Maar iemand die 100 wordt, geef je toch geen insectenhotel? Zijn we helemaal gek geworden? De emotie, de lach en de traan worden ingewisseld voor gedram. Ik zie genoeg linkse gemeenteraden ervoor aan ze Zutphen zullen gaan volgen. Iedereen wil blijkbaar het klimaat redden en dat leidt dan tot dit soort excessen. De groene snoei. Wat vindt de minister eigenlijk van zo'n besluit van de gemeenteraad van Zutphen?

Ook aardgas, de schoonste fossiele brandstof die we hebben, moet verdwijnen. Tegelijk willen we minder afhankelijk worden van andere landen. Ons eigen Groningenveld is dit jaar onherroepelijk dichtgegooid, met 700 miljard kuub aan gas in de grond. Daar kan een normaal mens 700 miljard keer een week warm van douchen. Hoe dom kun je zijn? Nu gaan we dus meer gas uit Noorwegen importeren en vloeibaar gas uit andere landen, waaronder de VS en een aantal landen met uiterst onvriendelijke regimes in het Midden-Oosten. Klopt het overigens dat we nog steeds dankzij bestaande contracten vloeibaar gas uit Rusland importeren? Om hoeveel gas gaat het dan?

Veel mensen in Nederland vinden klimaatverandering een belangrijk probleem. Maar op het moment dat zij een te dure warmtepomp moeten aanschaffen, korter moeten gaan douchen, een extra trui moeten aantrekken of niet meer mogen rijden in de auto die ze leuk vinden, verandert dat. In Amsterdam kost de aardgasvrijoperatie 14 miljard meer dan verwacht. En over elektrificatie gesproken: de minister wil voor extra stroomcapaciteit 50.000 transformatiehuisjes gaan neerzetten; elke buurt een erbij. Een op de drie straten gaat open volgens de CEO van TenneT. Maar waar komen al die huisjes dan te staan? Krijgt de buurt daar zeggenschap over? Een zo'n huisje kost tussen de €50.000 en €100.000. Volgens de netbeheerder zal onze energierekening hierdoor jaarlijks met een paar tientjes gaan stijgen. Klopt dat?

Hoe staat het met het Programma Aardgasvrije Wijken? De directeur van het Nationaal Programma Lokale Warmtetransitie riep begin van dit jaar op tot versnelling. Maar Nieuwsuur meldde in mei van dit jaar dat 90% van de warmtenetprojecten stilligt. Het EIB schatte dat de kosten van het aardgasvrij maken van een woning zo'n €40.000 per huishouden bedraagt. Desondanks komt de overheid bij u langs, wijk voor wijk, woning voor woning. Is de minister het met JA21 eens dat een gemeente een huis niet mag afsluiten van het aardgas? Dat is niet alleen in strijd met de Gaswet, maar ook met het Bouwbesluit 2012. Graag een reactie.

Terwijl de ambities bij overheden en corporaties en bij de groene lobby groeien, neemt het animo bij de Nederlandse burger af. De vraag naar zonnepanelen daalde dit jaar ten opzichte van vorig jaar met 53%. Voor warmtepompen ging het om een daling van 44%. Voor vloerisolatie bedroeg de daling 50% en voor spouwmuurisolatie zelfs 70%. Ik denk dat isolatie bij uitstek wel geschikt is om op een fatsoenlijk tempo verduurzaming en energiebesparing in te zetten. Maar slechts 13% van de bedrijven maakt zich zorgen over de uitvoering van isolatieprojecten in de komende drie jaar, zo peilde de Nederlandse Vereniging Duurzame Energie.

Per 1 januari komen diesel- en benzinevrachtauto's en benzinebestelbusjes niet meer het centrum van veertien gemeenten in. Tientallen andere gemeenten zullen gaan volgen. Het kabinet zou volgens mij voor 1 november laten weten wat het doet met de motie-Veltman van de VVD, waarin wordt gevraagd om uitstel tot 2029. Hoe staat het daarmee? Wanneer gaat dat onzalige plan eigenlijk weg? Ondernemers kunnen ontheffing krijgen, maar dat kost geld en die ontheffing is tijdelijk. Een bakker of groenteman in Leiden kan €10.000 subsidie krijgen voor de aanschaf van een elektrische bus, maar die bus kost een ton. Dat geld heeft hij dus niet. Overal in het land geven marktkoopliden,

groentemannen, loodgieters en aannemers aan dat zij niet meer in de binnenstad zullen komen. Staatssecretaris Jansen heeft gezegd dat uitstel niet meer lukt voor 1 januari. En nu? Krijgen we dan de bizarre situatie dat er per 1 januari zones worden ingevoerd die een paar maanden later weer komen te vervallen? Veertien gemeenten, waaronder Amsterdam, hebben in een gezamenlijke verklaring al gezegd: wij gaan niet uitstellen. Chaos dreigt. Graag een reactie.

Groene groei betekent voor JA21 kernenergie. Het is echt goed dat het kabinet nu 14 miljard reserveert voor de bouw van nieuwe centrales. Toch zijn de doelstellingen van het kabinet mager; ik ben het op dat punt eens met VVD en CDA. In 2035 moet het aandeel kernenergie in de totale mix 7% zijn en in 2050 10%. Dat is dan inclusief de vier grote kerncentrales en een aantal SMR's. Mijn vraag hierover is: waar is het tijdspad en waar zijn de mede-investeerders?

Voorzitter. Tot slot — ik red het aardig in de tijd — de windturbines. Die zijn niet alleen lelijk, maar ook een vulling van de schaarse ruimte voor natuur of wonen. Daarbij zorgen ze voor schade voor mensen die daar vlakbij wonen. Ik heb in april een nachtje doorgebracht in een caravan op een terrein in Nederweert in Limburg, vlak naast een turbine van 210 meter hoog, op een afstand van 400 meter. Ondanks de regen was het gezoem, het nachtelijk gebrom van de wieken van die molen, in de caravan te horen. Daar ontkom je gewoon niet aan. Stichting Windalarm komt op voor mensen die letterlijk gek worden van de bromtoon van die molens. Zij zien ruzies, depressies en suïcidale neigingen. Mensen stoppen met werken. Ze krijgen last van duizeligheid en een gevoel van onrust en angst. Er is een windturbinesyndroom. Dat syndroom is vastgesteld. In Frankrijk heeft dat al geleid tot schadevergoedingen. De boer op wiens erf ik daar in Limburg logeerde, ging regelmatig 's avonds met de auto weg om 's nachts in zijn auto te slapen. Kunnen die turbines dan in ieder geval 's nachts uitgezet worden, vraag ik aan de minister.

Nou wil dit kabinet turbines zo veel mogelijk op zee. Dat klinkt leuk, maar er staat dus wel heel venijnig "zo veel mogelijk". We zien nu in tal van provincies, zoals Overijssel en Gelderland, inclusief die met BBB-gedeputeerden, dat nieuwe windturbineprojecten toch doorgang vinden. Dat staat ook in de RES'en. Hoe staat het dan met de nieuwe geluidsnormen? Voor JA21 is er eigenlijk maar één norm: de afstandsnorm. Wij zeggen: tien keer de masthoogte. Dat zou minimaal de afstand tot de bewoners bij die windturbineparken moeten zijn. Is de minister met JA21 eens dat in ieder geval eerst alle gezondheidsgevolgen goed onderzocht moeten zijn alvorens wij nieuwe windturbineprojecten toch op land vergunnen?

Voorzitter, tot zover mijn eerste termijn.

De voorzitter:

Hartelijk dank voor uw inbreng. We zijn aan het einde van de eerste termijn van de zijde van de Kamer.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De voorzitter:

We gaan morgen om 16.15 uur verder. Dan krijgen we de reactie in eerste termijn van de minister en dan sluiten we af met de tweede termijn. We gaan nu even schorsen. Daarna gaat een serie van — schrik niet — twaalf tweeminutendeбаты beginnen. Ja, het zijn er heel veel. We zijn een klein beetje uitgelopen, maar dat is slechts vijf minuten. Dankzij uw discipline hebben we het dus best goed gedaan. We gaan nu dus even schorsen en daarna hebben we het eerste tweeminutendeбат.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.